

УДК 631.11-058.232.6:334

І. М. Сас,

старший викладач, Львівський національний аграрний університет

СЕЛЯНСЬКІ ДОМОГОСПОДАРСТВА ЯК ПОТЕНЦІАЛ І РЕСУРС КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

У статті досліджуються проблеми розвитку кооперативного руху та його взаємозв'язок з рівнем товарності селянських домогосподарств, діяльність яких на основі розвитку підприємницької ініціативи розглядається як потенціал кооперативного руху.

The article examines aspects of cooperation and its interrelation with the level of goods production for own and commercial needs by countryside households; activity of countryside households based on the entrepreneurial initiative is viewed as a potential for cooperation.

Ключові слова: селянські господарства, кооперація, потенціал, ресурс, підприємництво.
Key words: countryside households, cooperation, potential, resource, entrepreneurship.

ВСТУП

Світовий досвід свідчить, що кооперація як вид економічної діяльності і особливий спосіб організації економічних відносин на селі, не з'являється сама по собі. Для її започаткування потрібні певні передумови, певне економічне і соціальне середовище, освітнє та організаційне підґрунтя, що було б стартовим поштовхом для всього кооперативного процесу. Особлива роль у ньому має належати державі, цілеспрямована діяльність якої у формуванні кооперативної системи є визначальною. Кооперативна ідея і її реалізація в сільській місцевості повинна стати одним з основних напрямів аграрної політики держави. Стратегічне значення розвитку кооперації у сільському господарстві полягає у її ролі в формуванні ефективних ринкових відносин в аграрному секторі економіки, що вимагає належного наукового забезпечення та виважених практичних дій у сфері розгортання широкого кооперативного руху в державі.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Сучасний досвід і наукові дослідження показують, що кооперація як спосіб економічної самоорганізації сільського населення має суттєве значення в умовах ринкової економіки і навіть виконує певні антикризові функції, стимулюючи підприємницьку діяльність та ринкову активність сільського населення. Однак кооперативний рух в Україні, попри його на перший погляд ефективність, все ще не набув масового характеру, а його масштаби, наприклад, у Львівській області, в останні роки навіть скоротились. Тому закономірним є питання про те, чи має кооперативний рух у сучасних умовах передумови для свого розвитку і яким чином ці передумови перетворити у реальні можливості для активізації кооперативного процесу. Це є проблемою не тільки науковою, але й соціально значимою, оскільки торкається знач-

ної кількості сільського населення та різних регіонів нашої держави. Тому її вирішення лежить в полі зору багатьох науковців та управлінських працівників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Теоретичні засади кооперації своїми дослідженнями кооперативних проблем розвинули такі вчені-аграрники, як Горбонос Ф. В., Зіновчук В. В., Малік М. Й., Онищенко О. М., Саблук П. Т., Черевко Г. В., Юрчишин В. В. та ін., які зробили вагомий внесок у їх розв'язання. Ними всебічно досліджено економічні і соціальні корені кооперації, її організаційні засади, описано і класифіковано типи і види кооперації, її неприбутковий характер та особливості цієї форми економічної діяльності як підприємства особливого типу.

Актуалізація кооперативних проблем з позицій сучасної теорії сільського розвитку пропонується у працях О. Бородіної, В. Прокопи, Л. Шепотько, які разом з іншими вченими-аграрниками збагатили наукову теорію кооперації сучасними поглядами на її місце і роль у трансформаційних процесах, показали значення людини і соціального середовища у цьому процесі. Однак і досі залишається значним поле для поглиблення наукового аналізу, виявлення протиріч і труднощів цього процесу в сучасних умовах.

Механізми та процеси функціонування економіки пронизують різні рівні — домогосподарства, фірми, держава — і кожен із них має свій ступінь впливу на процес формування суб'єктів ринку та реалізацію ними функцій господарської діяльності.

Первинним рівнем здійснення господарської діяльності виступають домогосподарства, де на основі приватної власності на майно та особистої трудової діяльності забезпечуються власні потреби і потреби сім'ї. Виступаючи в подвійній якості

— як суб'єкт в системі суспільно-економічних відносин, домогосподарства одночасно є тим об'єктом, на який безпосередньо діють стимули і механізми, що визначають їх економічну поведінку. Саме тому на рівні домогосподарств усвідомлюються, започатковуються і формуються економічні процеси і відносини, що складають суть суспільного розвитку.

Домогосподарства виступають як первинна елементарна економічна господарська одиниця, яка складає основу організації економічної системи, і її структуроутворювальний елемент. Функціонування всієї сукупності домогосподарств може здійснюватись як відокремлено, що є природним способом їх функціонування, так і у організованій і структурованій формі у вигляді певних структур. Самоорганізація домогосподарств у певні конгломерати і структури часто є реакцією на зовнішні впливи та потребою захисту від тиску зовнішнього середовища з метою збереження можливостей здійснювати свою виробничу функцію та підтримувати власну життєздатність. Ця мотивація забезпечує сталість домогосподарств, збереження їх як стабільної основи всієї економічної системи, гарантує неперервність всього економічного процесу.

В аграрній сфері основу домогосподарств становлять особисті селянські господарства. Переважна їх більшість функціонує з метою задоволення власних потреб, а виробнича функція окреслена економічними параметрами і співпадає з їх продуктивними можливостями. Сільськогосподарське виробництво, що базується на власних земельних наділах, приватних матеріальних засобах і трудових ресурсах селянського двору, з мінімальним залученням фінансового капіталу, при найпростіших технологіях і традиційних організаційних рішеннях, має переважно натуральний характер. Поява товарності виробництва в селянських домогосподарствах як економічна характеристика такого способу організації економічної діяльності, як правило, зумовлена не метою господарської діяльності, а сезонними коливаннями (молоко, овочі, яйця — влітку, картопля — восени) обсягів виробленої продукції.

Разом з тим, за певних умов домогосподарства на селі починають активізувати свою виробничу функцію, нарощуючи виробництво продукції у обсягах, що перевищують власні потреби. Це може відбуватись за різних причин і умов. Такими умовами може бути, наприклад, погіршення економічної ситуації в країні, внаслідок чого система соціального захисту не забезпечує достатнього рівня доходів для існування сільського двору і селяни вимушені шукати додаткових джерел їх надходження. Така ситуація мала місце на початковому етапі аграрних трансформацій, коли втрата робочих місць на селі за відсутності належних соціальних компенсаторів поставила під загрозу існування більшість селянських домогосподарств. Єдиним джерелом доходів на той час були доходи від реалізації продукції, виробленої в особистих селянсь-

ких господарствах. Однак навряд чи можна вважати такий спосіб економічної діяльності домогосподарств на селі дрібнотоварним виробництвом, оскільки економічна поведінка таких суб'єктів ринку була зумовлена неринковою метою.

З іншого боку, активізація виробничої функції можлива і тоді, коли економічна політика створює нові можливості та кращі умови для стимулювання виробництва чи реалізації сільськогосподарської продукції за межі домогосподарств.

Якщо це відбувається на постійній основі і виробничий процес стає все більше організованим на принципах сільськогосподарського підприємства — з певним вдосконаленням технології, спеціалізованим обладнанням, залученням додаткових фінансових ресурсів, але без залучення найманої праці, тобто створюється можливість продукувати певну частку продукції для продажу на ринку з метою отримання додаткових доходів, то такі домогосподарства все більше набувають ознак дрібнотоварних сільськогосподарських товаровиробників ринкового типу.

О.М. Онищенко висловлює думку про те, що особисті селянські господарства необхідно розглядати на рівні з іншими формами господарювання, тобто з тими, виробництво в яких має товарний характер. Це означає, що можливий потенціал товарності селянських домогосподарств визнається як їх якісна характеристика.

Приріст показника товарності істотно впливає на економічну поведінку селянських домогосподарств. Зокрема, при реалізації ними надлишків виробленої продукції через посередників, в т.ч. і в зв'язку з сезонним характером виробництва (якщо це відбувається кожного сезону), можна говорити про часткове дрібнотоварне виробництво в цих домогосподарствах. Їх економічна поведінка все більше підпадає під вплив ринку, а її адаптація до цих умов вимагає певного рівня підприємництва. Вже на цьому рівні починає формуватись і усвідомлюватись потреба у порівнянні своїх ринкових дій з іншими учасниками цього процесу.

Для тих домогосподарств, де сільськогосподарське виробництво організовується в окремих його сегментах на постійній основі спеціально під ринкові потреби, рівень товарності є постійною характеристикою і відчутно впливає на економічну поведінку, перетворюючи її в постійну мотивацію та викликає потребу як у організаційному вдосконаленні самого виробництва, так і маркетингової діяльності. Підприємництво для таких домогосподарств стає обов'язковим елементом в їх економічній діяльності, а самі домогосподарства набувають сталих параметрів дрібнотоварного виробництва. Такі домогосподарства гостріше відчувають на собі вплив ринку і в зв'язку з цим чіткіше усвідомлюють потребу в координації зусиль і можливостей для консолідованого представлення на ринку. Часто ці потреби реалізуються не у сфері виробничої діяльності, а у сфері збуту, і спонукають до створення, наприклад,

Рис. 1. Формування передумов для становлення кооперативного руху в середовищі селянських господарств

спільних партій однотипної продукції з метою отримати більшу ціну. Такі дії часто мають місце, наприклад, при реалізації домогосподарствами овочів, картоплі, худоби тощо. Така діяльність селянських домогосподарств, що зумовлена дрібно-товарним характером їх виробництва, має виражений комерційний характер і будується на підприємницькому підході.

Можна припустити, що саме дрібнотоварний характер економічної діяльності селянських домогосподарств, що мають безпосередній контакт з ринком, перетворює їх, як базові господарські одиниці, у повноцінних суб'єктів ринку, поведінка яких визначається його законами. Підприємницькі здатності таких суб'єктів ринку із зростанням рівня товарності все більше формують потребу у консолідованих діях і скеровують їх поведінку до організаційних кроків. Ці зародкові процеси самоорганізації при певних інституціональних умовах можуть спонукати такі домогосподарства до кооперування зусиль у формі кооперативного руху і становлять його реальний ресурс (рис. 1). Цей ресурс може прирости за рахунок потенціалу тієї частини домогосподарств, які мають, як було показано вище, часткове товарне виробництво.

Таким чином, розгортання кооперативного руху на певному етапі розвитку є можливим, коли в аграрному секторі сформується достатня сукупність селянських домогосподарств з певним рівнем товарності, які як господарські економічні одиниці будуть залучені у економічні відносини в якості суб'єктів ринку, а їх поведінка все більше буде визначатись ринковими законами.

ВИСНОВКИ

1. Організаційною базою для започаткування кооперативного руху на селі є селянські домогосподарства. На їх основі кооперативний рух може формуватись та розвиватись за наявності певних передумов — економічних і соціальних, що транс-

формовані у виробничу функцію селянських домогосподарств.

2. Економічні передумови формування організаційної бази кооперативного руху під впливом зовнішнього середовища, в якому здійснюють свою виробничу функцію селянські домогосподарства, реалізуються в потенціал кооперативного руху за умови зростання рівня їх товарності.

3. Соціальні передумови формування організаційної бази перетворюються у мотиваційний механізм кооперативного руху під інституціональним впливом за наявності підприємницького підходу, який починає проявлятися в селянських домогосподарствах в залежності від зростання рівня їх товарності.

4. Чим вищим є рівень товарності селянських домогосподарств, тим сильнішою є дія мотиваційного механізму і тим чіткішими є усвідомлення ними необхідності спільної економічної діяльності, зокрема в кооперативній формі.

5. Реальним організаційним ресурсом кооперативного руху є деяка сукупність дрібнотоварних селянських домогосподарств, виробничі функції яких реалізується з достатнім рівнем товарності, за наявності в них підприємницького підходу та усвідомлення ними своєї економічної поведінки як суб'єктів ринку.

Література:

1. Бородіна О, Прокопа І. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення // Економіка України. — 2009. 0№4. — С.74—85; №5. — С.59—67.
 2. Горбонос Ф.В. Кооперація як форма прояву відносин / Ф.В. Горбонос // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 26—32.
 3. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / Зіновчук В.В. — [2-е вид., доп. і перероб.] — К.: Логос, 2001. — 380 с.
 4. Костирко І. Інституційний вплив на класифікацію кооперативів / І. Костирко, А. Бурак // Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. — 2011. — № 18(1). — С. 34—39.
 5. Малік М.Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері економіки / М.Й. Малік // Економіка АПК. — 2010. — № 12. — С. 103—108.
 6. Онищенко О. Сільське господарство, село і селянство України у дзеркалі пострадянської аграрної політики / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 6—13.
 7. Саблук П.Т. Кооперація в аграрній сфері виробництва / П.Т. Саблук, В.В. Зіновчук, Ю.Я. Лузан та ін. — К.: УАДУ, 2003. — 72 с.
- Стаття надійшла до редакції 13.03.2012 р.